FRIES VERZETS MUSEUM

Loek Groenteman met een replica van het monument ‘Het kind is er nog’. Het monument staat sinds 17 april 2009 in Echten. De replica van het monument is te zien in de zaal Erfgoed van het Fries Verzetsmuseum in Leeuwarden.

LOEK GROENTEMAN

Op 8 januari 1933 wordt Levi Groenteman in Amsterdam geboren. Drie jaar later krijgt hij een broertje, Max. De familie Groenteman woont in het centrum van Amsterdam aan de Sint Antoniesbreestraat. Vader Joop verkoopt bloemen en fruit op de markt en moeder Stella werkt in een confectieatelier. Levi beseft pas dat hij Joods is, wanneer hij de bioscoop niet in mag en een Jodenster moet dragen. In 1942 duikt Levi met behulp van zijn ouders onder en wordt zijn naam veranderd in Loekie van Kampen.

Vanaf 1941 mogen Joden steeds minder. Bij bioscopen en andere openbare gelegenheden komen bordjes te staan: verboden voor Joden.

LOEK VERTELT

Door de oorlog ben ik amper naar school geweest. Toen ik in september 1941 naar de tweede klas zou gaan, werden alle Joodse kinderen naar een aparte Joodse school gestuurd. Mijn moeder verbood mij hier naar toe te gaan. Het risico dat we allemaal zouden worden weggehaald, was volgens haar te groot. In plaats van naar school te gaan zwierf ik met drie vriendjes door de stad. Een van deze vriendjes was Joods, de andere twee waren christenen. Tijdens een razzia heeft een van deze jongens mij in zijn eigen huis verstopt. Dit was best een risico, omdat zijn broer fout was en het niet zeker was dat hij mij niet zou verraden.

In 1942 moeten alle Joden in Nederland een Jodenster op hun kleding dragen. De sterren moesten worden gekocht, daarna zelf uitknippen en op de kleding naaien.

In 1941 en 1942 heb ik verschillende keren ondergedoken gezeten in het huis van Max Schrijver, een vriend van mijn vader. Hij had, net als de familie van Anne Frank, een achterhuis gemaakt. Dit was een kamer die verstopt was achter een kast. Deze kast bestond uit verschillende blokken. Als je het juiste blok indrukte, schoof hij weg en kon je door het gat in het achterhuis komen. Tijdens razzia's zaten we hier soms wel met 10 tot 15 mensen. We konden er nooit

langer dan een paar dagen blijven omdat we geen mensen hadden die eten en drinken brachten.

In het centrum van Amsterdam lag de Joodse wijk: het Judenviertel. Aan het begin van de oorlog werden veel Joodse families gedwongen om hier te wonen.
Later vonden hier veel razzia's plaats.
Loek Groenteman rond 1937 op een speelplaats.

De kleuterklas van Loek Groenteman. Van alle kinderen op deze foto heeft alleen Loek (achteraan met de puntmuts op) de oorlog overleefd.

Loek Groenteman met klasgenootjes tijdens het poerimfeest.

De foto's op pagina 6 en pagina 7 zijn erg verkreukeld omdat ze tijdens de oorlog onder de grond waren verstopt.

Mijn moeder had een vooruitziende blik. Mijn vader was meer een optimist en was goed van vertrouwen. Mijn moeder was ervan overtuigd dat we allemaal vermoord zouden worden. Ze stond er op dat mijn broer en ik onderdoken. Wij gingen naar Utrecht. Hier bleven we tot mijn ouders ons terughaalden naar Amsterdam. Ze hadden een oproep voor een werkkamp gekregen. Mijn vader dacht dat we echt alleen maar moesten werken en wilde niet zonder ons vertrekken. Uiteindelijk heeft hij mijn moeder waarschijnlijk overtuigd dat wij terug moesten komen.

Loek met zijn moeder en broertje Max in 1942 in het centrum van Amsterdam.

We gingen met z'n allen naar de Hollandse Schouwburg. Mijn vader had onze bagage op een kar geladen. Daar aangekomen was het een gekkenhuis. Mijn moeder was erg van streek. Toen ik naar buiten keek zag ik mijn vader. Hij had een een band om zijn arm, die hij geleend had van een van de bewakers, en stond buiten met mijn opa en oma praten. Eigenlijk mocht niemand naar buiten, maar zo was mijn vader dan weer wel. Hij was misschien goedgelovig, maar hij wist hoe hij zoiets moest regelen. We hebben daar 2 of 3 dagen doorgebracht.

Tijdens de oorlog werd de Hollandse Schouwburg gebruikt als verzamelplaats voor Joden die op transport moesten. Hiervandaan vertrokken ze naar werk en vernietigingskampen.

Op de tweede dag hoorde ik boven lawaai. Toen ik ging kijken zag ik mijn moeder in het raam staan. Ze had een zenuwinzinking gekregen en wilde uit het raam springen. Mijn moeder werd per brancard afgevoerd naar de Valeriuskliniek. Mijn broer en ik zijn uiteindelijk in een grote zaal vol mensen samen op een matras

in slaap gevallen. Toen we wakker werden was iedereen afgevoerd. We hadden niets gemerkt. Bij de uitgang was mijn vader onze bepakking weer op een kar aan het laden. Wij hadden een tijdelijke vrijstelling gekregen omdat mijn moeder in de kliniek lag. Ze heeft uiteindelijk drie maanden ondergedoken gezeten in de kliniek. Later vertelde ze dat ze alles bewust in scène heeft gezet om te voorkomen dat we op transport moesten.

Het persoonsbewijs van Loeks moeder met een stempel die vrijstelling gaf voor transport.

maanden doodsbang op

Nu begreep ook mijn vader dat er wat aan de hand was. Hij zocht contact met de illegaliteit en zorgde ervoor dat we konden onderduiken. Op een avond hoorde ik een gesprek, waarin besloten werd dat mijn broer Max naar Apeldoorn en ik naar Rotterdam ging.

Loek en Max in 1942 in Amsterdam.

In Rotterdam heb ik drie een kamertje gezeten. Ik heb het daar zo bont gemaakt dat ik teruggestuurd ben. Mijn ouders schrokken erg toen ze mij weer zagen. Ze regelden een nieuw adres voor me in Apeldoorn.

Omdat ik wist dat mijn broer hier ook zat, heb ik gevraagd of ik hem mocht opzoeken. Ik ben op de fiets naar hem toe gebracht. De dag daarna moest ik weer terug naar Amsterdam. Het risico op verraad was te groot.
In Amsterdam stonden mijn ouders zelf op het punt om onder te duiken. Ze hadden een adres gevonden waar ze naar toe konden, maar ze moesten er wel voor betalen. Daarom hadden ze eerst geld

moeten verzamelen voor ze onder konden duiken. Maar nu zaten ze weer met mij opgescheept. Ze namen weer contact op met de illegaliteit. Deze keer ging ik met een verpleegster met de ‘Jan Nieveen’ naar Friesland.

De ‘Jan Nieveen’ voer tussen Amsterdam en Friesland. Tijdens de oorlogsjaren was dit dé manier om naar Friesland te reizen om hier eten te halen of onder te duiken.

Aangekomen in Friesland werd ik ondergebracht bij de familie Kuipers in Oosterzee. Ik vond het hier vreselijk. Ze dwongen mij te integreren door hun taal en geloof over te nemen. Ze vertelden mij hierbij niet dat dit voor mijn eigen veiligheid was. Gelukkig kon ik

altijd terecht bij de knecht Cees Bangma. Ik vertrouwde hem volledig. Hij heeft me met alles geholpen. Ik deed met hem alle werkzaamheden in en rond de boerderij. Door zijn steun was het draaglijk.

Loekie van Kampen tijdens zijn onderduikperiode bij de familie Kuipers (19421943).

Uiteindelijk sprak ik een beetje Fries. Ik ging naar de kerk en moest iedere dag de Bijbel lezen. Hierdoor heb ik leren lezen. Uiteindelijk mocht ik naar school. De school lag ongeveer twee tot drie kilometer van de boerderij af. Op school kwam ik een meisje met donkere krullen tegen: Elli ten Cate.

Ik wist meteen dat zij ook Joods was. Haar echte naam was Elli Katz.

Ik heb maar een paar weken op school gezeten. Toen moest ik weg. Ik kwam bij de familie Visser terecht. Ik wist niet waarom. Later heb ik begrepen dat een verrader, die door het verzet in Heerenveen dood was geschoten, een brief bij zich had waarin stond dat er op mijn school twee Joodse kinderen zaten: Elli Katz en ik.

De verrader die de brief bij zich had, wist dat het verzet hem dood wilde hebben. Als voorzorgsmaatregel had hij een ijzeren borstpantser laten maken.

Bij de familie Visser in Echten was het geweldig. Ik noemde Siemen en Hielkje oom en tante en leerde snel Fries. Veel onderduikers mochten niet naar buiten. Ik mocht overal naar toe. Iedereen in het dorp wist dat ik een Joods jongetje was, maar niemand dacht eraan om mij te verraden. Het waren arme mensen die je lieten delen in wat ze hadden. Tijdens een razzia ging ik meestal het veld in. Hier bleef ik tot het gevaar geweken was.

Siemen en Hielkje Visser.

Het huisje van Siemen en Hielkje bestond uit een kamer met twee bedsteden. Een trap leidde naar de zolder. In het bijgebouwtje stond het fornuis. Daar was ook de wc en een waterput. Gas, elektriciteit en een waterleiding waren er niet. Er werd gekookt op turf. Naast het fornuis en de kachel in de kamer lag altijd een stapel

turf. Voor de kachel was een gat in de vloer gemaakt. Dit gat was afgedekt met een luik, waarover een vloerkleed lag.

Rechts staat het huis waar Siemen en Hielkje Visser woonden (circa 1980).

Op een dag kregen we pas heel laat te horen dat de Duitsers op zoek waren naar onderduikers. Ik kon niet meer vluchten. Hielkje en Siemen bedachten zich geen moment, schoven het vloerkleed opzij, haalden het luik omhoog en stopten mij in het gat. Daarna ging het luik weer dicht en het kleed er over. Toen de soldaten met een hond binnen kwamen zaten mijn oom en tante naast de kachel.

Gerritse, Salomon, 4-7-32,
Gobes, Esther, 26-12-38.
Goedel, Sally, pl.m. 7/8 jr.,
Goldstein, Hartog Simon, 26-6-39,
Goslinski, Martin H., 14-1-39,
Goudsmit, Nathan, 6-9-40,
Groenteman, Levie, 8-1-33,
Groot, Louis, de, 28-6-29.

Alles werd doorzocht, maar ik werd niet gevonden. Waarschijnlijk heeft de hond mij door de turflucht niet geroken.

Echten, Friesland.

Tijdens een andere Duitse controle bracht mijn tante mij naar Margje. Zij woonde twee huizen verderop en ging vaak uit in Lemmer. Ze was jong en danste ook wel eens met Duitse soldaten. Mijn tante vroeg Margje of ze tijdens deze controle wilde doen alsof zij mijn moeder was. Dit wilde ze wel. Toen de soldaten binnenkwamen en haar herkenden, hebben ze even wat gepraat en zijn zonder problemen weggegaan. Later hoorde ik dat Margje na

de oorlog als moffenmeid kaal is geknipt. Dit had volgens mij nooit mogen gebeuren, omdat ze mij nooit heeft verraden.

Kaalgeschoren moffenmeiden.

Na de bevrijding hoorde ik dat bijna alle Amsterdamse Joden waren omgekomen. Ik dacht dat mijn ouders dood waren. Voor alle zekerheid stuurde ik toch een briefje mee naar Amsterdam met de verpleegster die mij naar Friesland had gebracht. In Amsterdam bleken mijn ouders en broer nog te leven. Mijn vader kwam naar Friesland om mij op te halen. Ik was die dag in de tuin aan het werken en hoor opeens het deuntje dat mijn vader altijd floot.

Amsterdam.
" v.Woustr. 154.
Zaandam.
Amsterdam, Pres.Brandstr. (waarsch.)
" Pretoriusstraat 1.
Leeuwarden, Groningerpl. 9.
Amsterdam, Retiefstraat.
" St.Antoniusbreestr. 58.
Arnhem, Rijnstraat 43.

Ik wist niet meer hoe ik het had en vloog hem in de armen. Ik zei: ‘Heit, hoe giet it mei dy?’ (Vader hoe gaat het met je?), waarop mijn vader antwoordde: ‘Jongen, spreek je moerstaal’ (dit is typisch Amsterdams).

vervolg lijst van in district Sneek opgedoken Joodsche kinderen.

Gelderen, Clara van, pl.m.11 jr., Amsterdam.
Gerritse, Salomon, 4-7-32, " v.Woustr. 154.
Gobes, Esther, 26-12-38. Zaandam.
Goedel, Sally, pl.m. 7/8 jr., Amsterdam, Pres.Brandstr. (waarsch.
Goldstein, Hartog Simon,26-6-39, " Pretoriusstraat 1.
Goslinski, Martin H., 14-1-39, Leeuwarden, Groningerpl. 9.
Goudsmit, Nathan, 6-9-40, Amsterdam, Retiefstraat.
Groenteman, Levie, 8-1-33, " St.Antoniusbreestr. 58.
Groot, Louis, de, 28-6-29, Arnhem, Rijnstraat 43.

Deel van de lijst met opgedoken Joodse kinderen, waaronder Loek Groenteman, in het district Sneek.

YAD VASHEM

Na de oorlog houdt Loek Groenteman contact met zijn ‘oom en tante’ in Echten. Hij is erg dankbaar voor hun gastvrijheid. Dat ze zonder er geld voor te krijgen zoveel risico’s hebben genomen, heeft diepe indruk gemaakt. In 2004 zorgt hij er voor dat Siemen en Hielkje Visser de Yad Vashem “rechtvaardige onder de volken” onderscheiding krijgen. Yad Vashem is een uitdrukking uit de Talmoed en betekent: diegene die een mensenleven redt, heeft de hele mensheid gered. Hiermee behoren zij tot de enkele duizenden Nederlanders die deze onderscheiding hebben ontvangen. Al hun namen staan op de Eremuur van Yad Vashem in Jeruzalem gebeiteld. De namen van alle Friezen met een Yad Vashem onderscheiding zijn te vinden in het Fries Verzetsmuseum.

Een van de Yad Vashem medailles uit de collectie van het Verzetsmuseum.

HET KIND IS ER NOG

Op 17 april 2009 is in Echten het monument 'Het kind is er nog' onthuld. Het monument is een eerbetoon aan de pleegouders die tijdens de Tweede Wereldoorlog Joodse kinderen opvingen en beschermden. Het monument is een initiatief van Loek Groenteman. Door middel van dit monument wil hij de mensen in Oosterzee en Echten (gemeente Friese Meren) bedanken.

Het monument ‘Het kind is er nog’ in Echten (detail).

Aan de ene kant verwijst het monument naar de tekst die op de Joodse School in Leeuwarden staat: het kind is niet meer. Die is ontleend aan Genesis 30 vers 37. Aan de andere kant verwijst het naar het bericht dat de ouders van Loek Groenteman na de oorlog te horen kregen: ‘het kind heeft de oorlog overleefd’.

Het monument ‘Het kind is er nog’ in Echten.

Serie: Verhalen kind in oorlog
Tekst: Meike Jongejan
Onderzoek: Mariska de Boer en Hans Groeneweg
Redactie: Hans Groeneweg
Foto's: Gitte Brugman (pag 1, 21, 22 en 24); Evert Elzinga (pag 2)
Vormgeving: Richard Bos
© 2015, Fries Verzetsmuseum, Leeuwarden

Mogelijk gemaakt met behulp van een financiële bijdrage van
Stichting Dr Edward Hardoon, Amsterdam

Fries Verzetsmuseum, Wilhelminaplein 92, 8911 BS Leeuwarden
T: 058 255 55 00, E: info@friesverzetsmuseum.nl, www.friesverzetsmuseum.nl